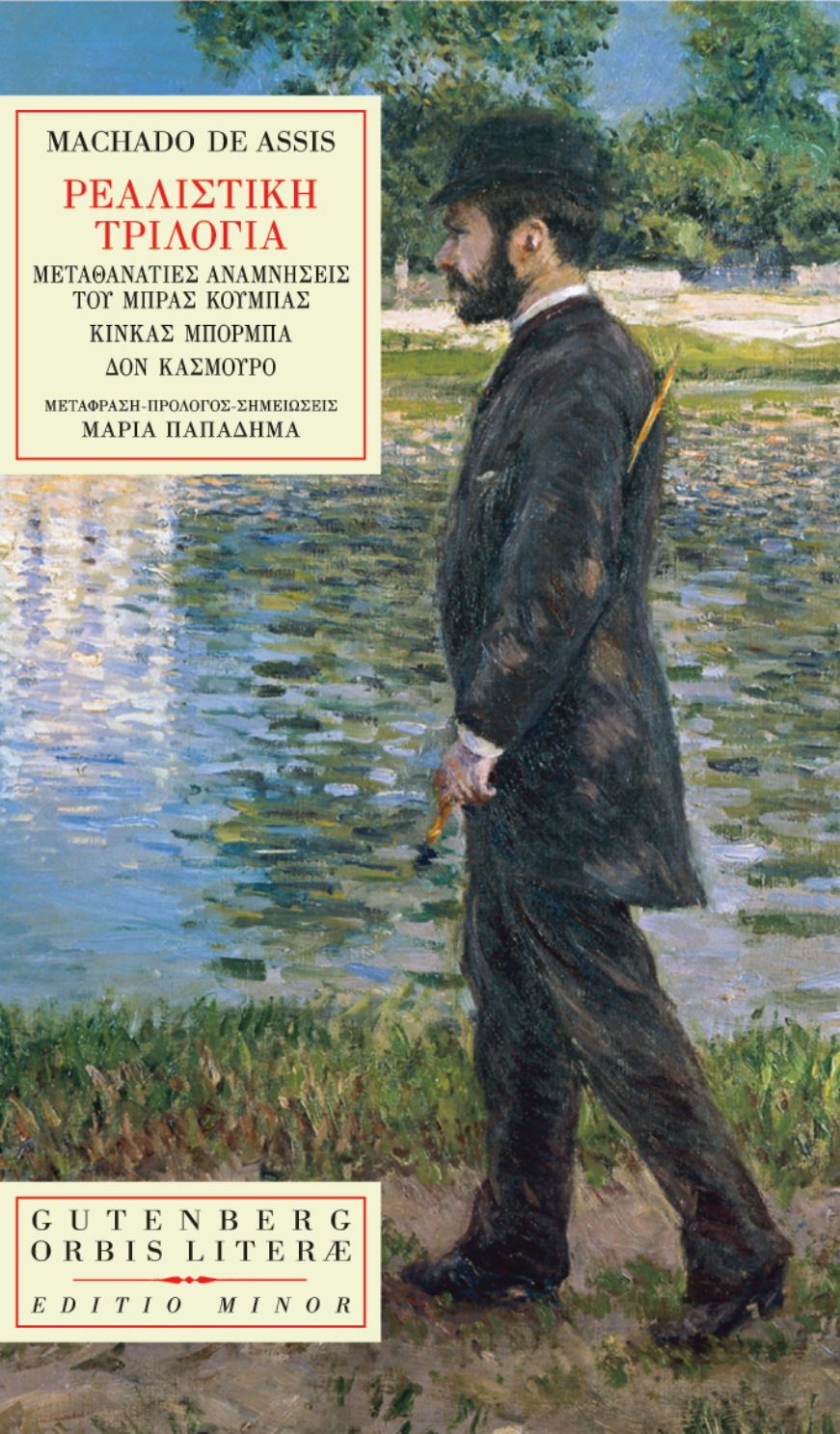

MACHADO DE ASSIS

ΡΕΑΛΙΣΤΙΚΗ
ΤΡΙΛΟΓΙΑ

ΜΕΤΑΘΑΝΑΤΙΕΣ ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ
ΤΟΥ ΜΠΡΑΣ ΚΟΥΜΠΑΣ

ΚΙΝΚΑΣ ΜΠΟΡΜΠΑ
ΔΟΝ ΚΑΣΜΟΥΡΟ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ-ΠΡΟΛΟΓΟΣ-ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ
ΜΑΡΙΑ ΠΑΠΑΔΗΜΑ

GUTENBERG
ORBIS LITERÆ

EDITIO MINOR

ΡΕΑΛΙΣΤΙΚΗ ΤΡΙΛΟΓΙΑ

ΜΕΤΑΘΑΝΑΤΙΕΣ ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ
ΤΟΥ ΜΠΡΑΣ ΚΟΥΜΠΑΣ
ΚΙΝΚΑΣ ΜΠΟΡΜΠΑ
ΔΟΝ ΚΑΣΜΟΥΡΟ

MACHADO DE ASSIS

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ-ΠΡΟΛΟΓΟΣ-ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ
ΜΑΡΙΑ ΠΑΠΑΔΗΜΑ

EDITIO MINOR

GUTENBERG ORBIS LITERÆ

Μὲ σόκαρε τὸ πόσο γοητευτικὸ καὶ διασκεδαστικὸ ἦταν. Δὲν μποροῦσα νὰ πιστέψω πὼς ἦταν τόσο παλιό. Νομίζεις πὼς γράφτηκε χθές. Εἶναι πολὺ μοντέρνο, πολὺ ἀστεῖο, πολὺ πρωτότυπο.

FOYNTI ALEN

Χωρὶς τὸν Ἀσίς δὲν θὰ ὑπῆρχε ὁ Μπόρχες.

SALMAN RUSHDIE

Ἡ Λατινικὴ Ἀμερικὴ εἶναι γεμάτη θαύματα. Στὴ Βραζιλία τὸ θαῦμα λέγεται Ντὲ Ἀσίς καὶ *Μεταθάνατιες ἀναμνήσεις τοῦ Μπράς Κούμπας*.

CARLOS FUENTES

Ὁ σημαντικότερος συγγραφέας τῆς Λατινικῆς Ἀμερικῆς.

SUSAN SONTAG

Ὁ πιὸ μοντέρνος συγγραφέας τοῦ 19ου αἰώνα. Στὸ ἔργο του μπορεῖ κανεὶς νὰ ἐντοπίσει ὅλα ὅσα θὰ ἀπασχολήσουν τοὺς συγγραφεῖς τοῦ 20οῦ.

THE GUARDIAN

Ἀριστοῦργημα! Σπαρακτικό! Ἀπὸ τὸ φῶς τοῦ πρώτου ἔρωτα στὸ σκοτάδι τῆς ζήλιας.

THE WASHINGTON POST

Ἀπὸ τὸν Ντὲ Ἀσίς ἐπηρεάστηκαν πολλοὶ σημαντικοὶ συγγραφεῖς τοῦ καιροῦ μας. Ὁ Γκίνσμπεργκ τὸν συνέκρινε μὲ τὸν Κάφκα, ὁ Ρῶθ μὲ τὸν Μπέκετ.

THE NEW YORK TIMES

Ἡ Μποβαρὶ καὶ ἡ Ἄννα Καρένινα τῶν Τροπικῶν: ἡ Καπιτού, ἡ ἥρωίδα τοῦ Ἀσίς.

EL PAIS BRASIL

Βίαιες κοινωνικὲς σχέσεις καὶ ἀδύναμες καρδιές.

LIBERATION

Ὁ Ἀσίς εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους συγγραφεῖς τοῦ κόσμου.

LE MONDE

Γλυκόπικρο καὶ μεγαλειῶδες!

DIE ZEIT

Ἕνα βιβλίο ὅλο χιούμορ, γλύκα καὶ τρυφερὴ μελαγχολία.

PUBLISHERS WEEKLY

JOAQUIM-MARIA MACHADO DE ASSIS

Θεωρεῖται ὁ Βραζιλιάνος Θεοβάντες καὶ αὐ-
τὸς ποὺ ἔβγαλε τὴ βραζιλιάνικη λογοτεχνία
ἀπὸ τὸ στενὸ, τοπικὸ καὶ ἔθνικὸ πλαίσιο,
συνδέοντάς τὴν μὲ τὴν εὐρωπαϊκὴν. Οἱ Μετα-
θανάτιες Ἀναμνήσεις τοῦ Μπράς Κούμπας,
ὁ Κίνκας Μπόρμπα καὶ ὁ Δὸν Κασμούρο
θεωροῦνται τὰ ἀριστουργήματά του.

118.

ΤΟ ΧΕΡΙ ΤΗΣ ΣΑΝΣΑ

“Ὅλα ἔχουν ἓνα τέλος, ἀναγνώστη· εἶναι μιὰ παλιὰ κοι-
νοτοπία, στὴν ὁποία μπορούμε νὰ προσθέσουμε πῶς
ὅ,τι διαρκεῖ δὲν διαρκεῖ γιὰ πολὺ. Αὐτὴ ἡ δεύτερη ἀλή-
θεια δὲν ἔχει καὶ πολλοὺς ὁπαδούς· ἀντιθέτως, εἶναι
δύσκολο νὰ βγάλουμε ἀπ’ τὸ κεφάλι μας τὴν ἰδέα πῶς
ἓνα κάστρο χτισμένο στὴν ἄμμο διαρκεῖ περισσότερο
ἀπ’ τὴν ἄμμο πάνω στὴν ὁποία εἶναι χτισμένο· κι εἴ-
ναι καλὸ ποὺ εἶναι ἔτσι, γιὰ νὰ μὴ χάνεται ἡ συνή-
θεια αὐτῶν τῶν σχεδὸν αἰώνιων κατασκευῶν.

Τὸ κάστρο μας ἦταν γερό, ἀλλὰ μιὰ Κυριακὴ...
Τὴν παραμονή, εἶχαμε περάσει τὴ βραδιά στὸ Φλα-
μένγκο, ὅχι μόνον ἐμεῖς τὰ δύο ἀχώριστα ζευγάρια, ἀλ-
λὰ κι ὁ Ζοζὲ Ντίας κι ἡ ἑξαδέλφη Ζουστίνα. Ἦταν

τότε πού ὁ Ἑσκομπάρ, καθὼς μιλούσαμε μπροστὰ στὸ παράθυρο, μοῦ εἶπε νὰ πᾶμε νὰ δειπνήσουμε στὸ σπίτι τους τὴν ἐπομένη· εἶχαμε νὰ μιλήσουμε γιὰ ἓνα σχέδιο οἰκογενειακῶς, ἓνα σχέδιο γιὰ μᾶς τοὺς τέσσερις.

— Γιὰ μᾶς τοὺς τέσσερις; Μιὰ καντρίλια.

— Ὅχι. Δὲν θὰ τὸ μαντέψεις τί εἶναι, κι οὔτε θὰ σ' τὸ πῶ. Ἔλα αὔριο.

Ἡ Σάνσα δὲν μᾶς ἄφηγε ἀπ' τὰ μάτια της ἐνῶ μιλούσαμε, στὴ γωνιὰ τοῦ παραθύρου. Ὅταν ὁ σύζυγός της ἀπομακρύνθηκε, μὲ πλησίασε. Μὲ ρώτησε γιὰ ποιό πράγμα εἶχαμε μιλήσει· τῆς εἶπα ὅτι ἦταν γιὰ ἓνα σχέδιο γιὰ τὸ ὁποῖο δὲν ἤξερα τίποτα· μὲ παρακάλεσε νὰ τὸ κρατήσω μυστικὸ καὶ μοῦ ἀποκάλυψε περὶ τίνος ἐπρόκειτο: ἓνα ταξίδι στὴν Εὐρώπη δύο χρόνια ἀργότερα. Τὸ εἶπε ἔχοντας τὴν πλάτη γυρισμένη πρὸς τὴ θάλα, σχεδὸν ἀναστενάζοντας. Ἡ θάλασσα χτυποῦσε τὴν παραλία μὲ σφοδρότητα· εἶχε παλίρροια.

— Θὰ πᾶμε ὅλοι; ρώτησα στὸ τέλος.

— Ναί.

Ἡ Σάνσα σήκωσε τὸ κεφάλι της καὶ μὲ κοίταξε μὲ τέτοια εὐχαρίστηση, πού θὰ μποροῦσα, ἐξαιτίας τῶν σχέσεών της μὲ τὴν Καπιτού, νὰ τὴ φιλήσω στὸ μέτωπο. Ὅμως, τὰ μάτια τῆς Σάνσα δὲν ἐνθάρρυναν τίς ἀδελφικὲς διαχύσεις, ἔδειχναν φλογερὰ κι ἐπιτακτικά, ἔλεγαν ἄλλα πράγματα, καὶ δὲν ἄργησαν νὰ ἀπομακρυνθοῦν ἀπ' τὸ παράθυρο, ὅπου παρέμεινα, σκεπτικός, νὰ κοιτάζω τὴ θάλασσα. Ἡ νύχτα ἦταν φωτεινὴ.

Ἀπὸ τὸ μέρος ὅπου βρισκόμουν, ἀναζήτησα τὰ μάτια τῆς Σάνσα, δίπλα στὸ πιάνο· τὰ συνάντησα στὰ μισὰ τῆς διαδρομῆς. Τὰ τέσσερα μάτια μας σταμάτησαν κι ἔμειναν τὰ μὲν ἀπέναντι στὰ δέ, τὰ μὲν νὰ περιμένουν τὰ ἄλλα νὰ περάσουν, ἀλλὰ κανένα τους δὲν ἀποφάσιζε νὰ τὸ κάνει. Σὰν δυὸ πεισματάρηδες πού διασταυρώνονται στὸ δρόμο. Ἡ σύνεση μᾶς χῶ-

ρισε· στράφηκα πάλι πρὸς τὰ ἔξω. Σ' αὐτὴ τῇ στάσει, ἄρχισα νὰ σκαλίζω τὴ μνήμη μου γιὰ νὰ μάθω ἂν τὴν εἶχα κοιτάξει καμιά φορὰ μ' αὐτὴ τὴν ἔκφραση κι ἔμεινα ἀναποφάσιτος. Δὲν ἤμουν βέβαιος παρὰ μόνο γιὰ ἓνα πράγμα: μιὰ μέρα τὴν εἶχα σκεφτεῖ, ὅπως σκεφτόμαστε μιὰ ὠραία ἄγνωστη μὲ τὴν ὁποία διασταυρωθήκαμε μόλις· ἀλλὰ τότε μπορεῖ, ἔχοντάς το μαντέψει, αὐτή... Ἴσως εἶχα ἀφήσει νὰ διαφανεῖ αὐτὴ ἡ ἀπλὴ σκέψη καὶ τότε μὲ εἶχε ἀποφύγει ἀπὸ θυμὸ ἢ δειλία, καὶ τώρα, μιὰ ἀκαταμάχητη κίνηση... Ἀκαταμάχητη αὐτὴ ἡ λέξη ἐπέδρασε σὰν τὴν εὐλογία τοῦ ἱερέα στὴ Λειτουργία, πού τὴ δεχόμαστε καὶ τὴν ἐπαναλαμβάνουμε στὴν καρδιά μας.

— Ἡ θάλασσα, αὐριο, θὰ εἶναι σκέτη πρόκληση, μοῦ εἶπε ἡ φωνὴ τοῦ Ἑσκομπάρ, δίπλα μου.

— Θὰ κολυμπήσεις αὐριο σ' αὐτὴ τῇ θάλασσᾳ;

— Ἐχω κολυμπήσει σὲ θάλασσες πιὸ ταραγμένες, πολὺ πιὸ ταραγμένες. Δὲν φαντάζεσαι τί ὠραία πού εἶν' ἡ θάλασσα ὅταν λυσομανάει ὁ καιρός. Πρέπει νὰ εἶσαι καλὸς κολυμβητής, ὅπως ἐγώ, καὶ νὰ ἔχεις πνευμόνια σὰν κι αὐτά, μοῦ εἶπε χτυπώντας τὸ στῆθος του, καὶ μπράτσα σὰν αὐτά· πιάσε.

Ἐπιασα τὰ μπράτσα του, σὰν νὰ 'ταν τὰ μπράτσα τῆς Σάνσα. Μοῦ εἶναι δύσκολο πού κάνω αὐτὴ τὴν ὁμολογία, ἀλλὰ δὲν μπορῶ νὰ τὴν ἀπαλείψω· θὰ ἦταν σὰν ν' ἀκρωτηρίαζα τὴν ἀλήθεια. Ὅχι μόνο τὰ ἔπιασα κάνοντας αὐτὴ τὴ σκέψη, ἀλλὰ ἐνίωσα καὶ κάτι ἄλλο: τὰ βρῆκα πιὸ μεγάλα καὶ πιὸ δυνατὰ ἀπ' τὰ δικά μου, καὶ τὰ ζήλεψα· ἐπιπλέον ἤξεραν νὰ κολυμπᾶνε.

Ὅταν φεύγαμε, μίλησα ξανὰ μὲ τὰ μάτια στὴν οἰκοδέσποινα. Τὸ χέρι της ἔσφιξε πολὺ δυνατὰ τὸ δικό μου, καὶ τὸ κράτησε περισσότερο ἀπ' ὅ,τι συνήθως.

Ἡ μετριοφροσύνη θὰ εἶχε ἀπαιτήσῃ τότε, ὅπως καὶ σήμερα, νὰ δῶ σ' αὐτὴ τὴ χειρονομία τῆς Σάνσα

μιὰ ἐπιδοκιμασία γιὰ τὸ σχέδιο τοῦ συζύγου της καὶ μιὰ εὐχαριστία. Ἔτσι ἔπρεπε νὰ εἶναι, ἀλλὰ ἓνα ἰδιαίτερο ρίγος ποὺ διέτρεξε ὅλο μου τὸ κορμὶ ἔδιωξε μακριὰ τὸ συμπέρασμα ποὺ μόλις ἔγραψα. Ἐνιωσα πάλι τὰ δάχτυλα τῆς Σάνσα ἀνάμεσα στὰ δικά μου, τὴν πίεση μεταξύ τους. Ἦταν μιὰ στιγμή ἱλίγγου κι ἁμαρτίας. Πέρασε γρήγορα στὸ ρολόι τοῦ χρόνου· ὅταν τό'φερα στ' ἄφτί μου, ἀκούγονταν μόνο τὰ λεπτὰ τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς λογικῆς.

—... Μία ἐξαιρετικοτάτη κυρία, τελείωσε τὸ λογύδριό του ὁ Ζοζὲ Ντίας.

—Ἐξαιρετικοτάτη! ἐπανέλαβα μὲ κάποια θέρμη ποὺ τὴ μετρίασα ἀμέσως, καθὼς συνερχόμεουν. Πράγματι, τί πετυχημένη βραδιά!

—Ὅπως θὰ πρέπει νὰ εἶναι ὅλες σ' αὐτὸ τὸ σπίτι, συνέχισε ὁ οἰκογενειακός μας φίλος. Ὅχι ὅπως ἐδῶ· ἐδῶ, ἡ θάλασσα εἶναι φουρτουνιασμένη· ἀκοῦστε.

Ἀκούγαμε τὴν ὁρμὴ τῆς θάλασσας —ὅπως τὴν εἴχαμε ἀκούσει κι ἀπ' τὸ σπίτι—, ἡ παλίρροια ἦταν δυνατή, καὶ μακριὰ βλέπαμε τὰ κύματα νὰ θεριεύουν. Ἡ Καπιτοῦ κι ἡ ἐξαδέλφη Ζουστίνα, ποὺ περπατοῦσαν μπροστά, σταμάτησαν σὲ μιὰ στροφὴ τῆς παραλίας, κι ἀρχίσαμε τὴ συζήτηση οἱ τέσσερις μας· ἀλλὰ ἐγὼ μόλις ποὺ μιλοῦσα. Δὲν κατόρθωνα νὰ ξεχάσω ἔντελῶς τὸ χέρι τῆς Σάνσα οὔτε τὰ βλέμματα ποὺ εἴχαμε ἀνταλλάξει. Πότε τοὺς ἔβρισκα τό 'να, πότε τ' ἄλλο. Οἱ στιγμὲς τοῦ Διαβόλου παρεμβάλλονταν στὰ λεπτὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ ρολόι σήμαινε ἐναλλάξ τὸ χαμό μου καὶ τὴ σωτηρία μου. Ὁ Ζοζὲ Ντίας μᾶς ἄφησε στὴν πόρτα μας. Ἡ ἐξαδέλφη Ζουστίνα κοιμήθηκε στὸ σπίτι μας· θὰ ἔφευγε τὴν ἐπομένη, μετὰ τὸ γεῦμα καὶ τὴ Λειτουργία. Ἀποσύρθηκα στὸ γραφεῖο μου, ὅπου ἀργοπόρησα περισσότερη ὥρα ἀπ' ὅ,τι συνήθως.

Τὸ πορτρέτο τοῦ Ἑσκομπάρ, πού εἶχα ἐκεῖ, δίπλα σ' αὐτὸ τῆς μητέρας μου, μοῦ μίλησε σὰν νά 'ταν ὁ ἴδιος ὁ Ἑσκομπάρ. Πολέμησα εἰλικρινὰ τὰ συναισθηματά που εἶχα φέρει μαζί μου ἀπὸ τὸ Φλαμένγκο· ἀπώθησα τὴν εἰκόνα τῆς γυναίκας τοῦ φίλου μου, καὶ μὲ ἀποκάλεσα ἀνέντιμο. Ἐξάλλου, ποιὸς μὲ διαβεβαίωνε πὼς ὑπῆρχε μιὰ τέτοια πρόθεση στὴ χειρονομία τοῦ ἀποχαιρετισμοῦ καὶ στὶς προηγούμενες; Ὅλα μπορούσαν νὰ συνδέονται μὲ τὸ ταξίδι μας. Ἡ Σάνσα κι ἡ Καπιτοῦ ἦταν τόσο φίλες πού θὰ ἦταν μιὰ ἐπιπλέον ἀπόλαυση γι' αὐτὲς νὰ πᾶνε μαζί. Ἄν εἶχε ὑπάρξει κάποια ἐρωτικὴ πρόθεση, ποιὸς θὰ μπορούσε νὰ μοῦ ἀποδείξει πὼς ἦταν κάτι περισσότερο ἀπὸ μιὰ ἀστραπιαία αἴσθηση, προορισμένη νὰ σβήσει μὲ τὴ νύχτα καὶ τὸν ὕπνο; Ὑπάρχουν τύψεις πού δὲν γεννιοῦνται ἀπὸ ἓνα πιὸ σοβαρὸ ἀμάρτημα, καὶ δὲν διαρκοῦν περισσότερο. Πιάστηκα ἀπ' αὐτὴ τὴν ὑπόθεση πού ταίριαζε μὲ τὸ χέρι τῆς Σάνσα, τὸ ὁποῖο ἐνιωθα ἀκόμα μέσα στὸ χέρι μου, ζεστὸ καὶ παραδομένο, νὰ σφίγγει τὸ δικό μου καὶ νὰ τὸ σφίγγω...

Εἰλικρινά, ἐνιωθα ἄβολα ἀνάμεσα σ' ἓναν φίλο καὶ σ' αὐτὴ τὴν ἔλξη. Ἡ δειλία μπορεῖ νὰ ἦταν μιὰ ἄλλη αἰτία αὐτῆς τῆς κρίσης· ὁ οὐρανὸς δὲν εἶναι ὁ μόνος πού μᾶς προικίζει μὲ τὶς ἀρετές μας, ἡ δειλία παρεμβαίνει ἐπίσης, χωρὶς νὰ λογαριάσουμε καὶ τὸ τυχαῖο, ἀλλὰ τὸ τυχαῖο εἶναι ἓνα ἀπλὸ συμβάν· ἡ πιὸ εὐγενὴς προέλευσή τους εἶναι ὁ οὐρανός. Στὸ μεταξύ, μιᾶς καὶ ἡ δειλία προέρχεται ἀπ' τὸν οὐρανό, ὁ ὁποῖος μᾶς δίνει τὴν ἰδιοσυγκρασία μας, ἡ ἀρετὴ, πού εἶναι ἡ κόρη του, ἔχει, γενεαλογικά, τὸ ἴδιο οὐράνιο αἷμα. Τὴ σκέψη αὐτὴ θὰ εἶχα κάνει, ἂν εἶχα μπορέσει· ἀλλὰ στὴν ἀρχή, βιάδιζα στὴν τύχη. Δὲν ἐπρόκειτο γιὰ πάθος οὔτε γιὰ ἀδυναμία. Ἦταν μὴπως ἓνα καπρίτσιο, ἢ τί ἄλλο; Μετὰ ἀπὸ εἴκοσι λεπτά, δὲν ἦταν τίποτα, ἀπολύτως

τίποτα. Τὸ πορτρέτο τοῦ Ἑσκομπάρ φάνηκε νὰ μοῦ μιλάει· εἶδα τὴν εἰλικρινὴ καὶ ἀπλὴ του στάση, τίναξα τὸ κεφάλι μου καὶ πῆγα νὰ ξαπλώσω.

119.

ΜΗΝ ΤΟ ΚΑΝΕΤΕ ΑΥΤΟ,
ΑΓΑΠΗΤΗ ΜΟΥ

Ἡ ἀναγνώστριά μου, ποὺ εἶναι φίλη μου καὶ ἡ ὁποία ἄνοιξε αὐτὸ τὸ βιβλίο μὲ τὴν πρόθεση νὰ ξεκουραστεῖ ἀπὸ τὴ χτεσινὴ καβατίνα γιὰ νὰ ἐτοιμαστεῖ γιὰ τὸ σημερινὸ βάλς, θέλει νὰ τὸ κλείσει πολὺ γρήγορα, βλέποντας ὅτι ἀγγίζουμε τὴν ἄβυσσο. Μὴν τὸ κάνετε αὐτό, ἀγαπητὴ μου· ἀλλάζω πορεία.

120.

Η ΔΙΚΟΓΡΑΦΙΑ

Τὸ ἐπόμενο πρωί, ξύπνησα ἀπελευθερωμένος ἀπὸ τὶς φρικτὲς σκέψεις τῆς παραμονῆς· τὶς θεώρησα παραισθήσεις, ἤπια τὸν καφέ μου, διέτρεξα τὶς ἐφημερίδες καὶ ἄνοιξα νὰ μελετήσω μιὰ δικογραφία. Ἡ Καπιτοὺ κι ἡ ἐξαδέλφη Ζουστίνα πῆγαν στὴ Λειτουργία τῶν ἐννέα στὴ Λάπα. Ἡ εἰκόνα τῆς Σάνσα ἐξαφανίστηκε ἐντελῶς μέσα στοὺς ἰσχυρισμοὺς τῶν ἀντιδίκων, ποὺ διάβαζα στὴ δικογραφία, ψευδεῖς, ἀπαράδεκτους ἰσχυρισμούς, ποὺ δὲν βασίζονταν οὔτε στὸ νόμο οὔτε στὸ ἔθιμο. Εἶδα πὼς ἦταν εὐκόλο νὰ κερδίσω τὴ δίκη· συμβουλευτήκα τὸν Νταλὸζ καὶ τὸν Περέιρα ἐ Σόουζα...

Μία μόνο φορά, κοίταξα τὸ πορτρέτο τοῦ Ἑσκομπάρ. Ἦταν μιὰ ωραία φωτογραφία, βγαλμένη ἓνα

χρόνο πρίν. Ἦταν ὄρθιος, μὲ τὴ ρεντιγκότα του κουμπωμένη, τὸ ἀριστερὸ χέρι στὴν πλάτη μιᾶς καρέκλας, τὸ δεξιὸ χέρι στὸ στῆθος, τὸ βλέμμα μακριά, στ' ἀριστερὰ τοῦ θεατῆ. Εἶχε παράστημα καὶ φυσικότητα. Τὸ κάδρο ποὺ τῆς εἶχα κάνει δὲν ἔκρυβε τὴν ἀφιέρωση, γραμμένη στὸ κάτω μέρος κι ὄχι ἀπὸ πίσω: «Στὸν ἀγαπημένο μου Μπεντίνιο, ὁ ἀγαπημένος του Ἑσκομπάρ. 20-4-70». Αὐτές οἱ λέξεις ἐνίσχυσαν τὶς σκέψεις μου ἐκείνου τοῦ πρωينوῦ κι ἔδιωξαν ἐντελῶς τὶς ἀναμνήσεις τῆς προηγούμενης μέρας. Ἐκείνη τὴν ἐποχή, ἡ ὄρασή μου ἦταν καλὴ· μπορούσα νὰ διαβάζω τὴν ἀφιέρωση ἀπὸ τὸ σημεῖο ποὺ βρισκόμουν. Ξαναγύρισα στὴ δικογραφία μου.

121.

Η ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ

Ἦμουν βυθισμένος στὴν ἀνάγνωση ὅταν ἄκουσα βιαστικά βήματα στὶς σκάλες· τὸ κουδούνι ἀντήχησε, ἄκουσα νὰ χτυπᾶνε παλαμάκια, νὰ γρονθοκοποῦν τὴν αὐλόπορτα, νὰ φωνάζουν, ἔτρεξε ὅλος ὁ κόσμος, κι ἐγὼ μαζὶ. Ἦταν ἓνας σκλάβος ἀπ' τὸ σπίτι τῆς Σάνσα ποὺ μὲ φώναζε:

— Πρέπει νὰ πᾶτε ἐκεῖ... σινιὸ κολυμπάει, σινιὸ πεθαίνει.

Δὲν εἶπε τίποτε ἄλλο, ἡ δὲν ἄκουσα τὴ συνέχεια. Ντύθηκα, ἄφησα ἓνα μήνυμα στὴν Καπιτοῦ κι ἔτρεξα στὸ Φλαμένγκο.

Στὸ δρόμο, μάντεψα τὴν ἀλήθεια. Ὁ Ἑσκομπάρ εἶχε πάει νὰ κολυμπήσει ὅπως τὸ συνήθιζε, εἶχε ριψοκινδυνεύσει λίγο πιὸ βαθιὰ ἀπ' ὅ,τι συνήθως, παρόλο ποὺ ἡ θάλασσα ἦταν φουρτουνιασμένη, εἶχε παρasyρθεῖ ἀπ' τὰ κύματα κι εἶχε πνιγεῖ. Οἱ βάρκες

πού εἶχαν σπεύσει πρὸς βοήθειά του μόλις καὶ μετὰ βίας μπόρεσαν νὰ φέρουν πίσω τὸ πτώμα του.

122.

Η ΚΗΔΕΙΑ

Ἡ χήρα... Σᾶς ἀπαλλάσσω ἀπ' τὰ δάκρυα τῆς χήρας, τὰ δικά μου, τῶν ἄλλων ἀνθρώπων. Βγῆκα ἀπὸ ἐκεῖ κατὰ τὶς ἔντεκα ἡ ὥρα· ἡ Καπιτοῦ κι ἡ ἑξαδέλφη Ζουστίνα μὲ περίμεναν, ἡ μία ἐμφανῶς συντετριμμένη κι ἀποσβολωμένη, ἡ ἄλλη ἀπλῶς στενοχωρημένη.

— Πηγαίνετε νὰ κρατήσετε συντροφιά στὴν καημένη τῇ Σανσίνια· θ' ἀσχοληθῶ ἐγὼ μὲ τὴν κηδεία.

Ἔτσι κάναμε. Θέλησα ἡ κηδεία νὰ εἶναι μεγαλοπρεπής, καὶ ἡ συρροὴ τῶν φίλων ὑπῆρξε πολὺ μεγάλη. Ἡ παραλία, οἱ δρόμοι, ἡ Πράσα ντὰ Γκλόρια, παντοῦ ὑπῆρχαν ἅμαξες, ἀπὸ τὶς ὁποῖες πολλὲς ἦταν ἰδιωτικές. Καθὼς τὸ σπῖτι δὲν ἦταν μεγάλο, δὲν μποροῦσε νὰ χωρέσει ὅλο τὸν κόσμο· πολλοὶ ἄνθρωποι παρέμεναν στὴν παραλία, μιλώντας γιὰ τὸ δυστύχημα, δείχνοντας τὸ σημεῖο ὅπου ὁ Ἐσκομπάρ εἶχε πνιγεῖ, κι ἀκούγοντας νὰ διηγοῦνται πῶς εἶχαν φέρει πίσω τὸν νεκρό. Ὁ Ζοζὲ Ντίας ἄκουσε ἐπίσης νὰ μιᾶνε γιὰ τὶς ὑποθέσεις τοῦ ἐκλιπόντος· μερικὲς γνώμες διέφεραν ὡς πρὸς τὴν ἀξιολόγηση τῆς περιουσίας του, ἀλλὰ ὑπῆρχε ἡ σύμφωνη σκέψη ὅτι τὰ χρέη δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ ἦταν σημαντικά. Ἐγκωμιάζαν τὰ προτερήματα τοῦ Ἐσκομπάρ. Ὁ τάδε ἡ ὁ δεῖνα συζητοῦσε γιὰ τὴν πρόσφατη κυβέρνησι τοῦ Ρίο Μπράνκο* ἤμασταν στὸν Μάρτιο τοῦ 1871. Δὲν ξέχασα ποτὲ τὸ μήνα οὔτε τὴ χρονιά.

Καθὼς εἶχα ἀποφασίσει νὰ ἐκφωνήσω λόγο στὸ κοιμητήριο, ἔγραψα μερικὲς ἀράδες καὶ τὶς ἔδειξα,

στό σπίτι μου, στὸν Ζοζέ Ντίας, ὁ ὁποῖος τὶς βρῆκε ἀντάξιες τοῦ νεκροῦ καὶ τοῦ ἑαυτοῦ μου. Μοῦ ζήτησε τὸ χαρτί, ἀπάγγειλε ἀργὰ τὸ λόγο, δίνοντας βάρος στὶς λέξεις, κι ἐπιβεβαίωσε τὴν πρώτη του γνώμη· διαδόθηκε ἡ εἴδηση στὸ Φλαμένγκο. Μερικοὶ γνωστοὶ ἤρθαν νὰ μὲ ρωτήσουν:

— Λοιπόν, θὰ σᾶς ἀκούσουμε;

— Μόνο δυὸ λόγια.

Πράγματι, δὲν ἦταν περισσότερα. Τὰ εἶχα γράψει ἀπὸ φόβο μήπως καὶ ἡ συγκίνηση μὲ ἐμπόδιζε νὰ αὐτοσχεδιάσω. Μέσα στὸ μόνιππο, τὴ μία ἢ τὶς δύο ὥρες ποὺ κράτησε ἡ διαδρομὴ, δὲν ἔκανα τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ ἀνακαλῶ τὴν ἐποχὴ τῆς Ἱερατικῆς Σχολῆς, τὶς σχέσεις μὲ τὸν Ἑσκομπάρ, τὶς συμπάθειές μας, τὴ φιλία μας ποὺ ξεκίνησε, συνεχίστηκε καὶ ποτὲ δὲν διακόπηκε ὥσπου ἓνα χτύπημα τῆς μοίρας εἶχε χωρίσει γιὰ πάντα δύο ἀνθρώπινα πλάσματα τὰ ὁποῖα ἔμοιαζαν προορισμένα γιὰ μιὰ μακροχρόνια ἔνωση. Πότε-πότε σκούπιζα τὰ μάτια μου. Ὁ ἀμαξᾶς ἀποτόλμησε δυὸ-τρεῖς ἐρωτήσεις σχετικὰ μὲ τὴν ψυχικὴ μου κατάσταση· μὴν παίρνοντας καμία ἀπάντηση, συνέχισε νὰ κάνει τὴ δουλειά του. Φτάνοντας στὸ σπίτι μου, ἔβαλα τὰ συναισθήματά μου αὐτά στὸ χαρτί· αὐτὸς θὰ ἦταν ὁ λόγος μου.

123.

ΜΑΤΙΑ ΠΑΛΙΠΡΟΙΑΣ

Τέλος ἔφτασε ἡ ὥρα τῆς ἐκφορᾶς τοῦ νεκροῦ καὶ τῆς ἀναχώρησης. Ἡ Σάνσα θέλησε νὰ ἀποχαιρετήσῃ τὸν σύζυγό της, καὶ ἡ ἀπελπισία τῆς σκηνῆς αὐτῆς λύπησε τοὺς πάντες. Ἐκλαιγαν πολλοὶ ἄντρες ἐπίσης, κι ὅλες οἱ γυναῖκες. Μόνο ἡ Καπιτού, ὑποβαστάζοντας

τὴ χήρα, ἔδειχνε αὐτοκυριαρχία. Παρηγοροῦσε τὴν ἄλλη, ἤθελε νὰ τὴν πάρει ἀπ' αὐτὸ τὸ μέρος. Μέσα στὴ γενικευμένη σύγχυση, ἡ Καπιτοῦ κοίταξε μερικὲς στιγμὲς τὸν νεκρὸ μὲ τόση προσήλωση, τόσο παθιασμένη προσήλωση, ποὺ δὲν εἶναι νὰ ἀπορεῖ κανεὶς ἂν κάποια δάκρυα ἀνάβλυσαν ἀπ' τὰ μάτια της, λίγα καὶ σιωπηλά...

Τὰ δικά μου στέγνωσαν ἀμέσως. Ἐμείνα νὰ κοιτάζω τὰ δικά της· ἡ Καπιτοῦ τὰ σκούπισε βιαστικά, κοιτώντας στὰ κλεφτὰ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ ἦταν μέσα στὴν αἴθουσα. Διπλασίασε τὶς ἐκδηλώσεις στοργῆς πρὸς τὴ φίλη της, καὶ θέλησε νὰ τὴν ἀπομακρύνει· ἀλλὰ ὁ νεκρὸς ἔμοιαζε νὰ κρατᾷ καὶ τὴν ἴδια. Ὑπῆρξε μιὰ στιγμὴ ὅπου τὰ μάτια τῆς Καπιτοῦ καρφώθηκαν στὸν νεκρὸ, ὅπως καὶ τῆς χήρας, χωρὶς ὅμως τὰ κλάματα καὶ τὰ παράπονά της, ἀλλὰ ὀρθάνοιχτα, σὰν τὰ κύματα τῆς θάλασσας ἐκεῖ ἔξω, σὰν νὰ εἶχε θελήσει νὰ καταπιεῖ κι αὐτὴ ἐπίσης τὸν κολυμβητὴ τοῦ πρωينوῦ.

124.

Ο ΛΟΓΟΣ

— Πᾶμε, ἦρθε ἡ ὥρα...

Ἦταν ὁ Ζοζὲ Ντίας ποὺ μὲ καλοῦσε νὰ κλείσω τὸ φέρετρο. Τὸ κλείσαμε, κι ἔπιασα ἓνα ἀπ' τὰ χερούλια· ὑψώθηκαν οἱ ὕστατες κραυγές. Σᾶς ὀρκίζομαι, πῶς ὅταν ἔφτασα στὴν πόρτα, καὶ εἶδα τὸν λαμπρὸ ἥλιο, τὸ δρόμο γεμάτο ἀνθρώπους καὶ ἄμαζες, μὲ τὰ κεφάλια τους ἀκάλυπτα, μοῦ ἦρθε μιὰ ἀπ' αὐτὲς τὶς παρορμήσεις ποὺ δὲν ἔκανα ποτὲ πράξη: θέλησα νὰ πετάξω στὸ δρόμο τὸ φέρετρο, τὸν νεκρὸ κι ὅλα τὰ ὑπολοιπα. Στὴν ἄμαξα, εἶπα στὸν Ζοζὲ Ντίας νὰ σωπάσει. Στὸ κοιμητήριο, ἔπρεπε νὰ ξανακάνω τὴν ἴδια τελετὴ

ὅπως στὸ σπίτι, νὰ λύσω τὰ λουριὰ καὶ νὰ βοηθήσω στὴ μεταφορὰ τοῦ φέρετρου μέχρι τὸν τάφο. Μπορεῖτε νὰ φανταστεῖτε πόσο μοῦ κόστισε αὐτό. Ἀφοῦ τοποθέτησαν τὸ πτώμα μέσα στὸν τάφο, ἔφεραν τὸν ἀσβέστη καὶ τὸ φτυάρι· τὸ γνωρίζεις αὐτό, ἀναγνώστη, ἔχεις παρευρεθεῖ χωρὶς ἀμφιβολία σὲ περισσότερες ἀπὸ μία κηδεῖες, ἀλλὰ αὐτὸ ποὺ δὲν γνωρίζεις, αὐτὸ ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ γνωρίζει κανένας ἀπ' τοὺς φίλους σου, οὔτε κανένας ξένος, εἶναι ἡ κρίση ποὺ μ' ἔπιασε ὅταν εἶδα ὅλα αὐτὰ τὰ μάτια καρφωμένα πάνω μου, τὰ πόδια ἀκίνητα, τ' ἀφτιά τεντωμένα, καί, μετὰ ἀπὸ μερικὲς στιγμὲς ἀπόλυτης ἡσυχίας, ἓνα ἀκαθόριστο μουρμουρητό, κάποιες φωνὲς ἐρωτηματικές, νοήματα, καὶ κάποιος, ὁ Ζοζὲ Ντίας, ποὺ μοῦ ἔλεγε στ' ἀφτί:

— Ἦρθε ἡ στιγμή, μιλήστε.

Ἐπρόκειτο γιὰ τὸν ἐπικήδειο. Ἦθελαν τὸ λόγο. Εἶχαν δικαίωμα στὸν προαναγγεληθέντα ἐπικήδειο. Μηχανικά, ἔβαλα τὸ χέρι στὴν τσέπη μου, ἔβγαλα τὸ λόγο καὶ τὸν διάβασα μὲ παύσεις, χωρὶς νὰ λέω τὰ πάντα, χωρὶς συνέχεια, χωρὶς σαφήνεια· ἡ φωνή μου ἔμοιαζε νὰ μπαίνει πρὸς τὰ μέσα ἀντὶ νὰ βγαίνει πρὸς τὰ ἔξω, τὰ χέρια μου ἔτρεμαν. Δὲν ἦταν μόνο ἡ πρόσφατη συγγένηση ποὺ μ' ἔκανε ἔτσι, ἦταν τὸ ἴδιο τὸ κείμενο, ἡ ἀνάμνηση τοῦ φίλου μου, ἡ ἐξομολόγηση τῆς λύπης μου, τὸ ἐγκώμιο τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς ἀξίας του· ὅλα ὅσα ἤμουν ὑποχρεωμένος νὰ πῶ καὶ ποὺ τὰ ἔλεγα δύσκολα. Συγχρόνως, ἀπὸ φόβο μήπως μαντέψουν τὴν ἀλήθεια, προσπαθοῦσα νὰ τὴν κρύψω καλά. Νομίζω πῶς λίγοι ἄνθρωποι μὲ ἄκουσαν, ἀλλὰ ἡ γενικὴ εἰκόνα ἦταν ἡ κατανόηση καὶ ἡ ἐπιδοκιμασία. Τὰ χέρια ποὺ ἀπλώθηκαν πρὸς τὸ δικό μου ἐκδήλωναν ἀλληλεγγύη· μερικοὶ ἔλεγαν: «Πολὺ ὠραῖο! πολὺ καλὸς! ἐξαιρετικός!». Ὁ Ζοζὲ Ντίας βρῆκε πῶς ἡ ρητορεία στάθηκε

στό ὕψος τῆς λύπης. Ἕνας ἄντρας, ποὺ μοῦ φάνηκε δημοσιογράφος, μοῦ ζήτησε τὴν ἄδεια νὰ πάρει τὸ χεirόγραφο γιὰ νὰ τὸ τυπώσει. Ἡ ἔντονη ταραχὴ μ' ἔκανε νὰ ἀρνηθῶ μιὰ τόσο ἀπλὴ προσφορά.

125.

ΜΙΑ ΣΥΓΚΡΙΣΗ

Ὁ Πρίαμος θεωρεῖται ὁ δυστυχέστερος τῶν ἀνθρώπων, διότι πρέπει νὰ φιλήσει τὸ χέρι ποὺ σκότωσε τὸν γιό του. Ὁ Ὅμηρος μᾶς τὸ ἐξιστορεῖ, κι εἶναι ἕνας καλὸς συγγραφέας, ἂν καὶ τὸ διηγεῖται σὲ στίχους, ὥστόσο ὑπάρχουν ἀκριβεῖς διηγήσεις καὶ σὲ στίχους, καὶ μάλιστα σὲ κακοὺς στίχους. Σύγκρινε, ἀναγνώστη, τὴν κατὰστασιν τοῦ Πρίαμου μὲ τὴ δική μου· μόλις εἶχα ἐγκωμιάσει τίς ἀρετὲς τοῦ ἀνδρός, ὁ ὁποῖος, νεκρός, εἶχε δεχτεῖ αὐτὸ τὸ βλέμμα... Εἶναι ἀδύνατον ἕνας Ὅμηρος νὰ μὴν εἶχε ἐπωφεληθεῖ ἀπὸ μιὰ κατὰστασιν σὰν τὴ δική μου γιὰ νὰ βρεῖ μιὰ καλύτερη λύσιν, ἢ τουλάχιστον τὴν ἴδια. Καὶ μὴν πεῖς ὅτι οἱ Ὅμηροι μᾶς λείπουν, γιὰ τοὺς λόγους ποὺ ἐπικαλεῖται ὁ Καμόενς* ὅχι, ἀγαπητέ μου, μᾶς λείπουν, εἰν' ἀλήθεια, ἀλλὰ ἐπειδὴ οἱ Πρίαμοι ἀναζητοῦν τὴ σκιά καὶ τὴν ἡσυχία. Τὰ δάκρυά τους, ἂν ἔχουν, τὰ σκουπίζουν πίσω ἀπ' τὴν πόρτα, ὥστε τὰ πρόσωπά τους νὰ ἐμφανίζονται φωτεινὰ καὶ γαλήνια· οἱ ὁμιλίες τους ἐκφράζουν περισσότερο τὴ χαρὰ παρὰ τὴ μελαγχολία, κι ὅλα συμβαίνουν σὰν νὰ μὴν εἶχε σκοτώσει ὁ Ἀχιλλέας τὸν Ἑκτορα.

126.

ΣΥΛΛΟΓΙΣΜΟΣ

Λίγο μετὰ ἀφότου βγῆκα ἀπὸ τὸ κοιμητήριον, ἔσκισα τὸ λόγον καὶ πέταξα τὰ κομμάτια ἀπ' τὴν πόρτα τῆς ἄμαξας, παρὰ τὶς προσπάθειες τοῦ Ζοζὲ Ντίας νὰ μὲ ἐμποδίσαι.

— Δὲν εἶναι καθόλου καλός, τοῦ εἶπα, καὶ ἐπειδὴ μπορεῖ νὰ ἔμπαινα στὸν πειρασμὸ νὰ τὸν δώσω γιὰ νὰ τυπωθεῖ, ἅς καταστραφεῖ μιὰ καὶ καλή. Δὲν εἶναι καλός, δὲν ἀξίζει τίποτα.

Ὁ Ζοζὲ Ντίας προσπάθησε γιὰ πολλὴ ὥρα νὰ ἀποδείξει τὸ ἀντίθετον, ἔπειτα ἔπλεξε τὸ ἐγκώμιον τῆς κηδείας, καὶ τέλος τὸν πανηγυρικὸ τοῦ νεκροῦ: μεγάλη ψυχὴ, δραστήριον μυαλό, δίκαιη καρδιά, φίλος, καλὸς φίλος, ἀντάξιός τῆς στοργικοτάτης συζύγου ποὺ ὁ Θεὸς τοῦ εἶχε δώσει...

Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖον τῆς ὁμιλίας, τὸν ἄφησα νὰ μιλάει ὀλομόναχος καὶ ἄρχισα νὰ συλλογίζομαι. Αὐτὰ ποὺ συλλογιζόμουν ἦταν τόσο σκοτεινὰ καὶ μπερδεμένα ποὺ δὲν μπόρεσα νὰ βγάλω ἄκρη. Στὸ Κατέτε, σταμάτησα τὴν ἄμαξα, εἶπα στὸν Ζοζὲ Ντίας νὰ πάει νὰ βρεῖ τὶς κυρίες στὸ Φλαμένγκο καὶ νὰ τὶς ὀδηγήσει στὸ σπίτι· θὰ ἐπέστρεφα μὲ τὰ πόδια.

— Μά...

— Ἐχω μιὰ ἐπίσκεψιν νὰ κάνω.

Αὐτὸ ποὺ ἤθελα ἦταν νὰ ὀλοκληρώσω τὸ συλλογισμό μου, καὶ νὰ πάρω μιὰ ἀπόφαση, ἀνάλογη τῶν περυστάσεων. Ἡ ἄμαξα θὰ πῆγαινε πρὶν γρήγορα ἀπ' τὰ πόδια μου πού, εἴτε βάδιζαν ἀργὰ εἴτε ὄχι, μπορεῖ νὰ ἐπιβράδυναν τὸ βῆμα μου, νὰ σταματοῦσαν, νὰ γύριζαν πίσω, καὶ νὰ ἄφηναν τὸ μυαλό μου νὰ συλλογίζεται μὲ τὴν ἄνεσή του. Βάδιζα λοιπὸν καὶ συλλογίζο-

μουν. Εἶχα ἤδη συγκρίνει τὴ χειρονομία τῆς Σάνσα τὴν παραμονὴ μὲ τὴν ἀπελπισία της ἐκείνη τὴ μέρα· ἦταν ἀσύμβατες. Ἡ χήρα ἦταν πραγματικὰ στοργικοτάτη. Ἔτσι διαλύθηκε ἐντελῶς ἡ αὐταπάτη τῆς ματαιοδοξίας μου. Μήπως δὲν ἔσχυε τὸ ἴδιο καὶ γιὰ τὴν Καπιτοῦ; Προσπαθοῦσα νὰ ἀναπαραστήσω τὸ βλέμμα της, τὴ στάση ποὺ τὴν εἶχα δεῖ, τὸ συναθροισμένο πλῆθος ποὺ θὰ ἔπρεπε φυσιολογικὰ νὰ τῆς ἐπιβάλλει τὴν ἀπόκρυψη τῶν συναισθημάτων της, ἂν ὑπῆρχε κάτι γιὰ νὰ ἀποκρύψει. Αὐτὸ ποὺ ἐκθέτω ἐδῶ μὲ μιὰ λογικὴ κι ἐπαγωγικὴ τάξη ἦταν προηγουμένως ἓνα χάος ἀπὸ ιδέες καὶ συναισθήματα, ἀπὸ τὰ ταρακουνήματα τῆς ἁμαξας καὶ τὶς παρεμβάσεις τοῦ Ζοζὲ Ντίας. Τώρα ὅμως, οἱ συλλογισμοί μου καὶ οἱ ἀναμνήσεις μου ἦταν σαφεῖς καὶ σωστοί. Κατέληξα σιωπηρὰ ὅτι τὸ παλιό μου πάθος ἦταν ποὺ μὲ τύφλωνε πάλι καὶ μ' ἔκανε νὰ ὑπερβάλλω ὅπως πάντα.

Τὴ στιγμὴ ποὺ ἔφτανα στὸ τελευταῖο αὐτὸ συμπέρασμα, ἔφτανα ἐπίσης στὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ μου, ἀλλὰ ξαναγύρισα πίσω, κι ἀνέβηκα τὴ Ρούα ντὸ Κατέτε. Ἦταν ἄραγε οἱ ἀμφιβολίες ποὺ μὲ βασάνιζαν ἢ ἡ ἀνάγκη νὰ βασανίσω τὴν Καπιτοῦ καθυστερώντας νὰ ἐπιστρέψω; Ἄς ὑποθέσουμε ὅτι ὑπῆρχαν καὶ οἱ δύο αἰτίες· περπάτησα γιὰ πολλὴ ὥρα, μέχρι τὴ στιγμὴ ποὺ ἔνιωσα πιὸ ἥρεμος, καὶ κατευθύνθηκα πρὸς τὸ σπίτι. Ἄκουσα τὸ ρολόι ἐνὸς φούρνου νὰ σημαίνει ὀκτώ.

127.

Ο ΚΟΥΡΕΑΣ

Κοντὰ στὸ σπίτι, ὑπῆρχε ἓνας κουρέας, ὁ ὁποῖος μὲ γνῶριζε ἐξ ὀφews, ἀγαποῦσε τὸ βιολὶ καὶ δὲν ἔπαιζε καὶ πολὺ ἄσχημα. Τὴ στιγμὴ ποὺ περνοῦσα, ἐκτελοῦσε

δὲν ξέρω ποιό κομμάτι. Σταμάτησα στὸ πεζοδρόμιο γιὰ νὰ τὸν ἀκούσω (ὅλες οἱ δικαιολογίες εἶναι καλές ὅταν ἡ καρδιά εἶναι σὲ ἀδιέξοδο), μὲ εἶδε καὶ συνέχισε νὰ παίζει. Δὲν δέχτηκε νὰ ἀσχοληθεῖ μ' ἓναν πελάτη, κι ἔπειτα μ' ἓναν ἄλλον, οἱ ὁποῖοι εἶχαν ἔρθει παρὰ τὴν ἀργοπορημένη ὥρα καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ἦταν Κυριακὴ νὰ ἐμπιστευτοῦν τὸ πρόσωπό τους στὸ ξυράφι του. Ἐχασε δύο πελάτες χωρὶς νὰ χάσει μία νότα· ἔπαιζε γιὰ μένα. Αὐτὸ μ' ἔκανε νὰ πλησιάσω χωρὶς δισταγμὸ στὴν πόρτα τοῦ μαγαζιοῦ, καὶ νὰ τὸν κοιτάξω. Στὸ βάθος, σηκώνοντας τὴ βαμβακερὴ κουρτίνα ποὺ χώριζε τὸ πίσω μέρος τοῦ μαγαζιοῦ, εἶδα νὰ ἐμφανίζεται μιὰ μελαχρινὴ κοπέλα, μὲ ἀνοιχτόχρωμο φόρεμα κι ἓνα λουλούδι στὰ μαλλιά. Ἦταν ἡ γυναίκα του· νομίζω ὅτι μὲ εἶχε δεῖ ἀπὸ μέσα, κι ὅτι εἶχε ἔρθει νὰ μὲ εὐχαριστήσῃ μὲ τὴν παρουσία της γιὰ τὴν τιμὴ ποὺ ἔκανα στὸν σύζυγό της. Ἄν δὲν κάνω λάθος, αὐτὸ μοῦ εἶπε μὲ τὸ βλέμμα της. Ὅσο γιὰ τὸν σύζυγό της, ἔπαιζε τώρα μὲ περισσότερο πάθος· χωρὶς νὰ βλέπει τὴ γυναίκα του, χωρὶς νὰ βλέπει τοὺς πελάτες του, κολλοῦσε τὸ μάγουλό του στὸ ὄργανο, ἔβαζε τὴν ψυχὴ του στὸ δοξάρι, κι ἔπαιζε, ἔπαιζε...

Θεϊκὴ τέχνη! Λίγο-λίγο ἄρχισε νὰ σχηματίζεται μιὰ ὁμάδα, ἔφυγα ἀπ' τὴν πόρτα τοῦ μαγαζιοῦ καὶ ξαναπῆρα τὸ δρόμο γιὰ τὸ σπίτι· μπῆκα στὸ διάδρομο κι ἀνέβηκα τὰ σκαλιὰ χωρὶς νὰ κάνω θόρυβο. Ποτὲ δὲν ξέχασα αὐτὸ τὸ ἐπεισόδιο μὲ τὸν κουρέα, εἴτε γιατί εἶναι συνδεδεμένο μὲ μιὰ σοβαρὴ στιγμή τῆς ζωῆς μου εἴτε ἐξαιτίας τοῦ ἀκόλουθου ἀξιώματος, ποὺ οἱ ἔρανιστές μποροῦν νὰ τὸ πάρουν ἀπὸ ὁῶ καὶ νὰ τὸ ἐντάξουν στὰ σχολικὰ ἐγχειρίδια. Τὸ ἀξιῶμα λέει ὅτι δὲν ξεχνᾶμε γρήγορα τίς καλές πράξεις ποὺ κάνουμε, καὶ ὅτι στὴν πραγματικότητα δὲν τίς ξεχνᾶμε ποτέ. Καημένε κουρέα! Ἐκεῖνο τὸ βράδυ ἔχασε δύο ξυρίσματα, ποὺ

ἦταν τὸ ψωμί του τῆς ἐπόμενης μέρας, κι ὅλα αὐτὰ γιὰ νὰ τὸν ἀκούσει ἓνας περαστικός. Ἄς ὑποθέσουμε τώρα πὼς αὐτὸς ὁ τελευταῖος, ἀντὶ νὰ φύγει ὅπως ἐγώ, εἶχε μείνει στὴν πόρτα γιὰ νὰ τὸν ἀκούσει καὶ νὰ ἐρωτοτροπήσει μὲ τὴ γυναίκα του· τότε μὲ τὸ δοξάρι του, μὲ τὸ βιολί του, θὰ εἶχε παίξει μὲ ἀπελπισία. Θεϊκὴ τέχνη!

128.

ΜΙΑ ΧΟΥΦΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ

Ὅπως ἔλεγα, ἀνέβηκα τὰ σκαλιὰ χωρὶς νὰ κάνω θόρυβο, ἔσπρωξα τὴν ἐξώπορτα, ποὺ δὲν ἦταν κλειδωμένη, κι ἔπεσα πάνω στὴν ἐξαδέλφη Ζουστίνα καὶ στὸν Ζοζὲ Ντίας οἱ ὁποῖοι ἔπαιζαν χαρτιά στὸ διπλανὸ σαλονάκι. Ἡ Καπιτοὺ σηκώθηκε ἀπ' τὸν καναπέ κι ἤρθε πρὸς τὸ μέρος μου. Τὸ πρόσωπό της ἦταν τώρα γαλήνιο κι ἀγνό. Οἱ ἄλλοι διέκοψαν τὸ παιχνίδι, καὶ μιλήσαμε ὅλοι γιὰ τὸ δυστύχημα καὶ τὴ χήρα. Ἡ Καπιτοὺ ἐπέκρινε τὴν ἀπερισκεψία τοῦ Ἑσκομπάρ, καὶ δὲν ἔκρυψε τὴ θλίψη ποὺ τῆς προξενοῦσε ὁ πόνος τῆς φίλης της. Τὴ ρώτησα γιατί δὲν εἶχε μείνει μὲ τὴ Σάνσα ἐκείνη τὴ νύχτα.

— Ὑπάρχει πολὺς κόσμος ἐκεῖ κάτω· ὥστόσο προσφέρθηκα νὰ μείνω, ἀλλὰ δὲν θέλησε. Τῆς εἶπα ἐπίσης πὼς θὰ ἦταν καλύτερα νὰ ἔρθει ἐδῶ νὰ περάσει μερικὲς μέρες μαζί μας.

— Δὲν τὸ θέλησε οὔτε αὐτό;

— Ὅχι, δὲν θέλησε.

— Ὅμως, ἡ θεὰ τῆς θάλασσας θὰ τὴν πονάει, κάθε πρωί, ὑπογράμμισε ὁ Ζοζὲ Ντίας, καὶ δὲν ξέρω πὼς θὰ μπορέσει...

— Θὰ περάσει ὅμως· τί δὲν περνάει; διέκοψε ἡ ἐξαδέλφη Ζουστίνα.

Καὶ καθὼς, μὲ ἀφορμὴ τῇ σκέψῃ αὐτῇ, ἀρχίσαμε νὰ ἀνταλλάσσουμε ἀπόψεις, ἡ Καπιτοῦ βγῆκε γιὰ νὰ δεῖ ἂν ὁ γιός μας κοιμόταν. Περνώντας μπροστὰ ἀπ' τὸν καθρέφτη, ἔφτιαξε γιὰ πολλὴ ὥρα τὰ μαλλιά της, κι αὐτὸ θὰ περνοῦσε γιὰ ἐπιτήδευση, ἂν δὲν γνωρίζαμε πόσο προσκολλημένη ἦταν στὴν ἐμφάνισή της. Ὅταν ξαναγύρισε, τὰ μάτια της ἦταν κόκκινα· μᾶς εἶπε πὼς κοιτάζοντας τὸν γιό της νὰ κοιμᾶται, εἶχε σκεφτεῖ τὸ κοριτσάκι τῆς Σάνσα, καὶ τῇ θλίψῃ τῆς χήρας. Καί, χωρὶς νὰ ἐνοχληθεῖ ἀπ' τοὺς ἐπισκέπτες, οὔτε νὰ δεῖ ἂν ὑπῆρχε κάποιος ὑπηρέτης, ρίχτηκε στὴν ἀγκαλιά μου καὶ μοῦ εἶπε ὅτι ἂν τὴν ἀγαποῦσα, ἔπρεπε πρῶτα ἀπ' ὅλα νὰ σκέφτομαι τὴ ζωὴ μου. Ὁ Ζοζὲ Ντίας βρῆκε τὴ φράση «ὠραιότης», καὶ ρώτησε τὴν Καπιτοῦ γιατί δὲν ἔγραφε στίχους. Προσπάθησα νὰ γυρίσω τὸ πράγμα στ' ἄστεϊο καὶ ἡ βραδιὰ τελείωσε.

Τὴν ἐπομένῃ, μετάνιωσα ποὺ ἔσκισα τὸ λόγο, ὅχι πὼς ἤθελα νὰ τὸν δώσω γιὰ νὰ τυπωθεῖ, ἀλλὰ ἦταν ἓνα ἐνθύμιο τοῦ νεκροῦ. Σκέφτηκα νὰ τὸν ἀνασυνθέσω, ἀλλὰ δὲν μοῦ ἤρθαν παρὰ μεμονωμένες φράσεις, ποὺ ὅταν τὶς ἔβαλα δίπλα-δίπλα δὲν ἔβγαζαν νόημα. Σκέφτηκα ἐπίσης νὰ γράψω ἓναν ἄλλο, ὅμως ἦταν δύσκολο τώρα, καὶ κινδύνευα νὰ μὲ θεωρήσουν ψεύτη αὐτοὶ ποὺ μὲ εἶχαν ἀκούσει στὸ κοιμητήριον. Ὅσο γιὰ νὰ μαζέψω τὰ κομμάτια χαρτὶ ποὺ εἶχα πετάξει στὸ δρόμο, ἦταν πάρα πολὺ ἀργά· χωρὶς ἀμφιβολία θὰ τὰ εἶχαν ἤδη σκουπίσει.

Ἐκἄνα τὸν ἀπολογισμὸ τῶν ἐνθυμίων τοῦ Ἑσκομπάρ: βιβλία, ἓνα μπρούντζινο μελανοδοχεῖο, ἓνα φιλντισένιο μπαστούνι, ἓνα πουλί, τὸ ἄλμπουμ τῆς Καπιτοῦ, δύο τοπία τοῦ Παρανά, καὶ ἄλλα. Κι αὐτὸς ἐπίσης εἶχε πράγματα ποὺ προέρχονταν ἀπὸ μένα. Εἶχαμε ἀνταλλάξει ἀναμνηστικὰ καὶ δῶρα, ἄλλοτε γιὰ γενέθλια, ἄλλοτε χωρὶς ἰδιαίτερο λόγο. Ὅλα αὐτὰ μοῦ

ἔφερναν δάκρυα στὰ μάτια... Βγῆκαν οἱ ἑφημερίδες· μιλοῦσαν γιὰ τὸ δυστύχημα καὶ τὸ θάνατο τοῦ Ἑσκομπάρ, ὑπενθύνιζαν τὶς σπουδές του καὶ τὶς δουλειές του, τὶς προσωπικὲς ἀρετές του, τὴν εὐγενικὴ καὶ κοινωνικὴ φύση του, μιλοῦσαν ἐπίσης γιὰ τὴν περιουσία ποὺ εἶχε ἀφήσει, τὴ γυναίκα του καὶ τὴν κόρη του. Ὅλα αὐτὰ ἔγιναν τὴ Δευτέρα. Τὴν Τρίτη ἀνοίξαμε τὴ διαθήκη, ποὺ μὲ ὀριζε δεύτερο κληρονόμο· τὴν πρώτη θέση κατεῖχε ἡ γυναίκα του. Δὲν μοῦ ἄφηγε τίποτα, ἀλλὰ οἱ γραμμὲς ποὺ εἶχε γράψει σ' ἓνα ξεχωριστὸ γράμμα ἦταν ὑπέροχες, γεμάτες ἐκτίμηση καὶ φιλία. Αὐτὴ τὴ φορὰ ἡ Καπιτοῦ ἐκλαψε πολὺ· ἀλλὰ γρήγορα ἀνέκτησε τὸν ἑλεγχό της.

Διαθήκη, καταγραφή, ὅλα ἔγιναν σχεδὸν τὸ ἴδιο γρήγορα ὅπως εἰπώθηκαν ἐδῶ. Λίγο καιρὸ μετὰ, ἡ Σάνσα ἀποτραβήχτηκε στὴν οἰκογένειά της στὸ Παρανά.

129.

ΣΤΗ ΔΟΝΑ ΣΑΝΣΑ

Δόνα Σάνσα, σᾶς ζητῶ νὰ μὴ διαβάσετε αὐτὸ τὸ βιβλίο· ἢ, ἂν τὸ ἔχετε διαβάσει μέχρι ἐδῶ, μὴν προχωρήσετε ἄλλο. Ἀρκεῖ νὰ τὸ κλείσετε· τὸ καλύτερο θὰ ἦταν νὰ τὸ κάψετε γιὰ νὰ μὴν μπεῖτε στὸν πειρασμὸ νὰ τὸ ἀνοίξετε πάλι. Ἄν, παρὰ τὴν προειδοποίηση αὐτή, θέλετε νὰ φτάσετε μέχρι τὸ τέλος, τὸ λάθος θὰ εἶναι δικό σας, δὲν ἐγγυῶμαι γιὰ τὸ κακὸ ποὺ θὰ πάθετε. Αὐτὸ ποὺ μπορεῖ νὰ σᾶς ἔχω ἤδη κάνει, ἐξιστορώντας τὶς χειρονομίες ἐκείνου τοῦ Σαββάτου, ἔχει ἤδη περάσει, ἀπ' τὴ στιγμή ποὺ τὰ γεγονότα, κι ἐγὼ μαζί τους, διαψεύσαμε τὴν ψευδαίσθησή μου· ἀλλὰ αὐτὸ ποὺ θὰ σᾶς βρεῖ τώρα, αὐτὸ δὲν μπορεῖ νὰ σβηστεῖ. Ὅχι, φίλη μου, μὴ διαβάσετε περισσότερο. Γεράστε

χωρίς σύζυγο καὶ κόρη· αὐτὸ ἀκριβῶς κάνω κι ἐγώ, καὶ εἶναι τὸ καλύτερο ποὺ μποροῦμε νὰ κάνουμε ἀφοῦ ἡ νιότη μας ἔχει περάσει. Μιὰ μέρα, θὰ φύγουμε ἀπὸ ὁῶ καὶ θὰ βρεθοῦμε στὴν πύλη τοῦ οὐρανοῦ, ὅπου θὰ ἀναγεννηθοῦμε, ὅπως τὸ νιὸ δεντράκι, *comme plante nouvelle*,

Rinnovellate di novella fronda.*

Ἡ συνέχεια στὸν Δάντη.

130.

MIA MEPA...

Ὡστόσο, μιὰ μέρα ἡ Καπιτοῦ θέλησε νὰ μάθει τί ἦταν αὐτὸ ποὺ μ' ἔκανε τόσο σιωπηλὸ καὶ κακόκεφο. Μοῦ πρότεινε ταξίδι στὴν Εὐρώπη, στὸ Μίνας Ζεράις, στὴν Πετρόπολις, μιὰ σειρὰ ἀπὸ χοροὺς, χίλιες ἀπ' αὐτὲς τὲς θεραπεῖες ποὺ συνιστοῦν στοὺς μελαγχολικοὺς. Δὲν ἤξερα τί νὰ τῆς ἀπαντήσω· ἀρνήθηκα τὲς διασκεδάσεις. Καθὼς ἐπέμενε, τῆς ἀπάντησα ὅτι οἱ δουλειές μου πῆγαιναν ἄσχημα. Ἡ Καπιτοῦ χαμογέλασε γιὰ νὰ μὲ ἐμψυχώσει. Τί σημασία εἶχε κι ἂν πῆγαιναν ἄσχημα; Θὰ ξαναπῆγαιναν καλὰ, καὶ μέχρι τότε θὰ πουλούσαμε τὰ κοσμήματα, τὰ ἀντικείμενα κάποιας ἀξίας καὶ θὰ πηγαίναμε νὰ μείνουμε σὲ κάποιο στενὸ. Θὰ ζούσαμε ἥσυχοι καὶ ξεχασμένοι· ὕστερα θὰ ξαναβγαίναμε στὴν ἐπιφάνεια. Ἡ τρυφερότητα μὲ τὴν ὁποία μοῦ τὰ εἶπε ὅλα αὐτὰ θὰ συγκινοῦσε ὥς καὶ τὲς πέτρες. Ἀλλὰ οὔτε αὐτὸ μὲ ἄγγιξε. Τῆς ἀπάντησα ξερὰ ὅτι δὲν ἦταν ἀνάγκη νὰ πουλήσουμε τίποτα. Ἐξακολουθοῦσα νὰ εἶμαι σιωπηλὸς καὶ κακόκεφος. Μοῦ πρότεινε νὰ παίξουμε χαρτιὰ ἢ ντάμα, ἕναν περίπατο μὲ τὰ πόδια, μιὰ ἐπίσκεψη στὸ Ματακαβάλος· καὶ καθὼς

δὲν δεχόμεον τίποτα, πῆγε στὴ σάλα, ἄνοιξε τὸ πιά-
νο κι ἄρχισε νὰ παίζει· ἐπωφελήθηκα ἀπ' τὴν ἀπου-
σία της, πῆρα τὸ καπέλο μου καὶ βγῆκα.

... Συγγνώμη, ἀλλὰ σ' αὐτὸ τὸ κεφάλαιο θὰ ἔπρε-
πε νὰ εἶχε προηγηθεῖ τὸ ἐπόμενο, στὸ ὁποῖο διηγοῦ-
μαι ἓνα περιστατικὸ ποὺ συνέβη λίγες ἑβδομάδες πρὶν,
δύο μῆνες μετὰ τὴν ἀναχώρηση τῆς Σάνσα. Θὰ τὸ γρά-
ψω· θὰ μποροῦσα νὰ τὸ βάλω πρὶν ἀπ' αὐτό, πρὶν στεί-
λω τὸ βιβλίο στὸ τυπογραφεῖο, ἀλλὰ εἶναι μεγάλος
μπελάς νὰ ἀλλάζεις τὴν ἀρίθμηση τῶν σελίδων· θὰ
μείνει ὡς ἔχει, ὕστερα ἢ διήγηση πάει εὐθεία ὡς τὸ
τέλος. Ἐπιπλέον, εἶναι σύντομο.

131.

ΠΡΙΝ ΑΠΟ ΤΟ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΟ

Γεγονὸς εἶναι ὅτι ἡ ζωὴ μου ἦταν πάλι γλυκιὰ καὶ
γαλήνια, τὸ δικηγορικὸ μου γραφεῖο μοῦ ἀπέφερε ἀρ-
κετά. Ἡ Καπιτοῦ ἦταν πιὸ ὠραία, ὁ Ἐζεκιέλ μεγά-
λωνε. Ἡμασταν στὶς ἀρχὲς τοῦ 1872.

— Παρατήρησες πῶς ὁ Ἐζεκιέλ ἔχει μιὰ παράξενη
ἐκφραση στὸ βλέμμα; μὲ ρώτησε ἡ Καπιτοῦ. Δὲν ἔχω
δεῖ παρὰ μόνον ἄλλους δυὸ σὰν κι αὐτόν, ἓναν φίλο τοῦ
μπαμπᾶ καὶ τὸν καημένο τὸν Ἐσκομπάρ. Κοίταξε,
Ἐζεκιέλ· κοίταξέ με καλὰ, ἔτσι, γύρνα ἀπ' τὴ μεριὰ τοῦ
μπαμπᾶ, δὲν εἶναι ἀνάγκη ν' ἀλληθωρίζεις ἔτσι, ἔτσι...

Ἦταν μετὰ τὸ δεῖπνο· ἡμασταν ἀκόμα στὸ τρα-
πέζι, ἡ Καπιτοῦ ἔπαιζε μὲ τὸν γιό της, ἡ αὐτὸς μαζὶ
της, ἡ ἔπαιζαν κι οἱ δύο, γιατί, στ' ἀλήθεια, ἀγαπιού-
νταν πολὺ, ἀλλὰ ἦταν ἐπίσης σίγουρο πῶς μ' ἀγαποῦ-
σε περισσότερο κι ἀπ' τὴ μητέρα του. Πλησίασα τὸν
Ἐζεκιέλ, βρῆκα πῶς ἡ Καπιτοῦ εἶχε δίκιο· ἦταν τὸ
βλέμμα τοῦ Ἐσκομπάρ, ἀλλὰ δὲν μοῦ φάνηκε τόσο

παράξενο. Τελικά, δὲν πρέπει νὰ ὑπάρχουν περισσό-
τερες ἀπὸ μισὴ ντουζίνα ἐκφράσεις στὸν κόσμο, κι εἶ-
ναι φυσικὸ νὰ ὑπάρχουν πολλὲς ὁμοιότητες. Ὁ Ἐζε-
κιὲλ δὲν κατάλαβε τίποτα, μᾶς κοίταξε μὲ ἐκπληξή,
τὴ μητέρα του καὶ μένα, καὶ τελικὰ πῆδησε στὴν
ἀγκαλιά μου:

—Θὰ πᾶμε περίπατο, μπαμπά;

—Ὅπου νὰ ’ναι, γιέ μου.

Ἡ Καπιτοῦ, ἀδιάφορη γιὰ τοὺς δυὸ μας, κοιτοῦσε
τώρα πρὸς τὴν ἄλλη μεριά τοῦ τραπεζιοῦ· ἀλλὰ καθὼς
τῆς ἔλεγα ὅτι στὴν ὁμορφιὰ τὰ μάτια τοῦ Ἐζεκιὲλ
ἔμοιαζαν μὲ τῆς μητέρας του, χαμογέλασε, κουνώντας
τὸ κεφάλι της μ’ ἓναν τρόπο ποὺ ὅμοιό του δὲν ξανάδα
ποτέ σὲ καμία γυναίκα, πιθανὸν γιὰτὶ δὲν ἀγάπησα
καμιάν ἄλλη ὅπως αὐτή. Οἱ ἄνθρωποι ἀξιζοῦν ὅσο ἀξι-
ζει ἡ στοργὴ ποὺ νιώθουμε γι’ αὐτούς, ἐξοῦ καὶ ἡ πα-
ροιμία σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἡ κουκουβάγια τὰ κου-
κουβαγιόπουλα παινεύει. Ἡ Καπιτοῦ εἶχε μισὴ ντου-
ζίνα ἀπὸ κινήσεις μοναδικές στὸν κόσμο. Αὐτὴ σημά-
δεψε κατευθεῖαν τὴν καρδιά μου. Ἔτσι ἐξηγεῖται ὅτι
ἔτρεξα πρὸς τὴν γυναίκα μου, τὴ φίλη μου, καὶ σκέπα-
σα τὸ πρόσωπό της μὲ φιλιὰ· ἀλλὰ τὸ τελευταῖο αὐτὸ
γεγονὸς δὲν εἶναι ἐντελῶς ἀπαραίτητο γιὰ νὰ κατα-
νοήσουμε τὸ προηγούμενο κεφάλαιο ὅπως καὶ τὰ ἐπό-
μενα· ἃς μείνουμε στὰ μάτια τοῦ Ἐζεκιὲλ.

132.

ΤΟ ΣΚΙΤΣΟ ΚΑΙ ΤΟ ΧΡΩΜΑ

Δὲν ἦταν μόνο τὰ μάτια, ἀλλὰ καὶ τὰ υπόλοιπα χα-
ρακτηριστικά, τὸ πρόσωπο, τὸ σῶμα, ὁλόκληρο τὸ ἄτο-
μο ποὺ γίνονταν πιὸ καθαρὰ μὲ τὸν καιρὸ. Ἦταν σὰν
τὸ σκίτσο ποὺ ὁλοκληρώνει ὁ καλλιτέχνης καὶ χρω-

ματίζει λίγο-λίγο, και ή μορφή αρχίζει να φαίνεται, να χαμογελάει, να πάλλεται, σχεδόν να μιλάει, και στο τέλος ή οικογένεια κρεμάει τόν πίνακα στόν τοίχο, σέ ανάμνηση αὐτουνού που ὑπῆρξε και που δέν μπορεῖ πιά να ὑπάρχει. Στήν περίπτωσή μας μποροῦσε να ὑπάρχει και ὑπῆρχε. Ἡ συνήθεια ἀντιστάθηκε ἔντονα στήν ἀλλαγῇ· ὅμως ή ἀλλαγῇ ἔγινε, ὅχι ὅπως στο θέατρο, ἔγινε σάν τὸ πρῶι που ἐμφανίζεται σιγά-σιγά, στήν ἀρχὴ δέν μποροῦμε να διαβάσουμε τὸ γράμμα, μετὰ τὸ διαβάζουμε ἔξω, ἔπειτα μέσα στο σπῖτι μας, ὕστερα στο γραφεῖο μας, χωρὶς ν' ἀνοίξουμε τὰ παράθυρα: τὸ φῶς που διεισδύει μέσα ἀπ' τὶς περσίδες ἀρκεῖ γιὰ να διακρίνουμε τὴ γραφῇ. Διάβασα τὸ γράμμα, στήν ἀρχὴ ὅχι καλὰ, κι ὅχι ὀλόκληρο, ὕστερα ἀρχισα να τὸ διαβάζω καλύτερα. Τὸ ἀπέφευγα, εἶναι βέβαιο, ἔχωνα τὸ χαρτί στο βάθος τῆς τσέπης μου, ἔτρεχα στο σπῖτι μου, κλειδωνόμουν, δέν ἀνοιγα τὰ παράθυρα, στο τέλος ἔκλεινα τὰ μάτια μου. Ὅταν ξανάνοιγα τὰ μάτια μου και τὸ γράμμα, ή γραφῇ ἦταν σαφὴς και ή εἴδηση, σαφέστερη.

Ὁ Ἐσκομπάρ ξεπρόβαλλε μέρα με τὴ μέρα ἀπὸ τὸν τάφο του, ἀπὸ τὴν Ἱερατικὴ Σχολὴ κι ἀπὸ τὸ Φλαμένγκο γιὰ να καθίσει στο τραπέζι μαζί μου, να με ὑποδεχτεῖ στὴ σκάλα, να με φιλήσει τὸ πρῶι στο γραφεῖο μου, ἢ να μοῦ ζητήσῃ τὴν καθιερωμένη εὐλογία τὸ βράδυ. Ὅλες αὐτὲς οἱ ἐνέργειες με ἀπωθοῦσαν· τὶς ἀνεχόμουν και τὶς πραγματοποιοῦσα γιὰ να μὴν ἀποκαλυφθῶ στὸν ἴδιο μου τὸν ἑαυτὸ ἀλλὰ και στὸν κόσμο. Ὅμως κι ἂν κατόρθωνα να τὸ ἀποκρύψω ἀπὸ τὸν κόσμο, δέν μποροῦσα να τὸ κάνω ἀπὸ τὸν ἑαυτό μου, που ζοῦσε δίπλα μου ὅσο κανεὶς ἄλλος. Ὅταν δέν ἦταν δίπλα μου οὔτε ή μητέρα οὔτε τὸ παιδί, ή ἀπελπισία μου ἦταν μεγάλη, και ὀρκιζόμουν να τοὺς σκοτώσω και τοὺς δυό, εἴτε μεμιᾶς εἴτε ἀργὰ-ἀργὰ, γιὰ να γε-

μίσω τὴν ὥρα τοῦ θανάτου τους μὲ ὅλα τὰ λεπτὰ τῆς μαραμμένης καὶ θλιμμένης μου ζωῆς. Ὅταν ὅμως γύριζα στὸ σπῖτι μου κι ἔβλεπα ψηλὰ στὴ σκάλα αὐτὸ τὸ πλασματάκι ποὺ μ' ἀγαποῦσε καὶ μὲ περίμενε, ἔνιωθα ἄοπλος καὶ ἀνέβαλλα τὴν τιμωρία ἀπὸ μέρα σὲ μέρα.

Ὅσα συνέβαιναν ἀνάμεσα στὴν Καπιτοῦ καὶ σὲ μένα ἐκεῖνες τὶς σκοτεινὲς μέρες δὲν θὰ τὰ ἀναφέρω ἐδῶ, ἐπειδὴ ἦταν τόσο ἀσήμεντα καὶ συχνά, καὶ εἶναι ἤδη τόσο ἀργά, ποὺ δὲν θὰ μπορούσα νὰ τὰ διηγηθῶ χωρὶς νὰ παραλείψω κάτι ἢ νὰ ἀποκάμω. Τὸ κυριότερο ὅμως θὰ εἰπωθεῖ. Καὶ τὸ κυριότερο εἶναι πὼς οἱ φιλονικίες μας ἦταν στὸ ἐξῆς συνεχεῖς καὶ θυελλώδεις. Πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνακάλυψη τῆς ἄξενης γῆς τῆς ἀλήθειας, εἴχαμε κι ἄλλες φιλονικίες μικρῆς διάρκειας· ὁ οὐρανὸς δὲν ἀργοῦσε νὰ ξαναγίνει γαλανός, ὁ ἥλιος φωτεινός κι ἡ θάλασσα ἤρεμη, ὅπου ἀνοίγαμε ξανὰ ὅλα τὰ πανιά, πρὸς τὰ νησιὰ καὶ τὶς ὄχθες τὶς πιὸ ὁμορφες τοῦ κόσμου, μέχρι τῆ στιγμῆ ποὺ μιὰ ἄλλη θύελλα κατέστρεφε τὰ πάντα, κι ἐμεῖς ὀρτσάραμε στὸν καιρό, περιμένοντας τὴν ἐπόμενη μπουνάτσα, ποὺ δὲν ἀργοῦσε νὰ ἔρθει καὶ δὲν ἦταν ἀβέβαιη, ἀλλὰ ἀντίθετα ἀπόλυτη, ἄμεση καὶ ἀσφαλής.

Συγχωρέστε με γι' αὐτὲς τὶς μεταφορές· μυρίζουν τὴ θάλασσα καὶ τὴν παλῖρροια ποὺ προξένησαν τὸ θάνατο τοῦ φίλου μου καὶ τοῦ ἐραστῆ τῆς γυναίκας μου, τοῦ Ἑσκομπάρ. Μυρίζουν ἐπίσης τὰ μάτια παλῖρροιας τῆς Καπιτοῦ. Ἐπίσης, ἂν καὶ ὑπῆρξα ἀνέκαθεν στεριανός, διηγοῦμαι αὐτὴ τὴν περίοδο τῆς ζωῆς μου ὅπως διηγεῖται τὸ ναυάγιό του ἓνας ναυτικός.

Μεταξύ μας, τὸ μόνο ποὺ ἀπέμενε ἦταν νὰ ποῦμε τὴν τελευταία λέξη· τὴ διαβάζαμε ὅμως ὁ ἓνας στὰ μάτια τοῦ ἄλλου, παλλόμενη κι ἀποφασιστική, καὶ κάθε φορὰ ποὺ ὁ Ἐζεκιὲλ ἐρχόταν πρὸς τὸ μέρος μας τὸ μόνο ποὺ ἔκανε ἦταν νὰ μᾶς χωρίζει. Ἡ Καπιτοῦ

πρότεινε νὰ τὸν βάλουμε σ' ἓνα κολέγιο, ἀπ' ὅπου θὰ ἔβγαινε μόνο τὸ Σάββατο· τὸ παιδί δυσκολεύτηκε πολὺ νὰ δεχτεῖ τὴν κατάστασιν αὐτή.

—Θέλω νὰ πάω μὲ τὸν μπαμπά! Πρέπει νὰ ἔρθῃ ὁ μπαμπὰς μαζί μου! φώναζε.

Ἐγὼ ὁ ἴδιος τὸν πῆγα ἓνα πρωί, μιὰ Δευτέρα. Ἦταν στὸ παλιὸ Λάργκο ντὰ Λάπα, κοντὰ στὸ σπίτι μας. Τὸν πῆγα μὲ τὰ πόδια, κρατώντας τον ἀπ' τὸ χέρι, ὅπως εἶχα κρατήσῃ τὸ φέρετρο τοῦ ἄλλου. Ὁ μικρὸς ἔκλαιγε ἐνῶ βάδιζε καὶ σὲ κάθε βῆμα ἔκανε ἐρωτήσεις: θὰ ἐρχόταν ξανά στὸ σπίτι, καὶ πότε, θὰ πῆγαινα νὰ τὸν δῶ...

—Ναί.

—Ὅχι, μπαμπά, δὲν θὰ ῥθεῖτε!

—Μὰ ναί.

—Ὅρκιστεῖτε, μπαμπά!

—Μὰ ναί.

—Δὲν λέτε ὅτι τ' ὀρκίζεστε, μπαμπά!

—Καλά, τ' ὀρκίζομαι.

Τὸν πῆγα καὶ τὸν ἄφησα. Ἡ προσωρινή του ἀπουσία δὲν ἀνέκοψε τὴ δυστυχία μας, κι ὅλες οἱ ἐπιδέξιες προσπάθειες τῆς Καπιτοῦ γιὰ νὰ τὴν ἀπαλύνει δὲν ἔφεραν κανένα ἀποτέλεσμα· ἐνιωθα ὅλο καὶ χειρότερα. Ἡ νέα αὐτὴ κατάσταση πολλαπλασίασε τὰ βάσανά μου. Ὁ Ἐζεκιὲλ ζοῦσε τώρα μακριὰ ἀπ' τὰ μάτια μου· ἀλλὰ ἡ ἐπιστροφή του τὸ Σαββατοκύριακο, εἴτε γιατί εἶχα χάσει τὴ συνήθεια νὰ τὸν βλέπω εἴτε γιατί ὁ καιρὸς ποὺ περνοῦσε ἔκανε πιὸ ἔντονη τὴν ὁμοιότητα, ἡ ἐπιστροφή του ἦταν ἡ ἐπιστροφή τοῦ Ἑσκομπάρ, πιὸ ἔντονη καὶ πιὸ θορυβώδης. Ἀκόμα κι ἡ φωνή του, μετὰ ἀπὸ λίγο καιρό, μοῦ φαινόταν ἴδια. Τὸ Σάββατο, προσπαθοῦσα νὰ μὴν τρώω στὸ σπίτι καὶ νὰ μὴν ἐπιστρέφω παρὰ μόνο ὅταν θεωροῦσα πὼς εἶχε κοιμηθεῖ· ἀλλὰ δὲν γλύτωνα τὴν Κυριακή, στὸ

γραφεῖο μου, ὅταν βρισκόμεουν ἀνάμεσα σὲ ἐφημερίδες καὶ δικογραφίες. Ὁ Ἐζεκιὲλ ἔμπαινε, σκανταλιάρης, διαχυτικός, ξεχειλίζοντας ἀπὸ χαρά, κι ἀγάπη, γιατί αὐτὸς ὁ διαβολάκος τρελαινόταν ὅλο καὶ πιὸ πολὺ γιὰ μένα. Ἀπ' τὴ μεριά μου, γιὰ νὰ πῶ τὴν ἀλήθεια, ἔνιωθα ἐκεῖνο τὸν καιρὸ μιὰ ἀπέχθεια ποὺ μόλις καὶ μετὰ βίας τὴν ἔκρυβα, τόσο ἀπὸ τὴν Καπιτοῦν ὅσο κι ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Μὴ μπορώντας νὰ κρύψω ἐντελῶς αὐτὴ τὴν ψυχικὴ μου διάθεση, προσπαθοῦσα νὰ τὸν ἀποφεύγω, ἢ νὰ τὸν συναντῶ ὅσο γινόταν λιγότερο· ἄλλοτε εἶχα δουλειὰ ποὺ μὲ ὑποχρέωνε νὰ κλείνομαι στὸ γραφεῖο μου, ἄλλοτε ἔβγαίνα τὴν Κυριακὴ γιὰ νὰ περιφέρω στὴν πόλη καὶ στὰ προάστια τὸ δυσάρεστο μυστικὸ μου.

133.

ΜΙΑ ΙΔΕΑ

Μιὰ μέρα —ἦταν μιὰ Παρασκευὴ— ἔνιωσα ὅτι δὲν μπορούσα ἄλλο. Μιὰ μαύρη ιδέα, ποὺ παλλόταν μέσα μου, ἀνοίξε τὰ φτερά της κι ἄρχισε νὰ τὰ χτυπάει πρὸς ὅλες τὶς μεριές, ὅπως κάνουν οἱ ιδέες ποὺ θέλουν νὰ βγοῦν ἀπὸ μέσα μας. Τὸ ὅτι συνέβη μιὰ Παρασκευὴ, νομίζω ὅτι ἦταν τυχαῖο, ἀλλὰ μπορεῖ καὶ ὄχι· μεγάλωσα μὲ τὸν τρόπο τῆς μέρας αὐτῆς· στὸ σπίτι εἶχα ἀκούσει νὰ τραγουδᾶνε μπαλάντες ποὺ λέγανε στὴ φυτεία καὶ τὴν παλιὰ μητρόπολη, γιὰ τὶς ὁποῖες ἡ Παρασκευὴ ἦταν μιὰ ἀποφράδα μέρα. Ὅμως, μιὰ καὶ δὲν ὑπάρχουν ἡμερολόγια στὸ μυαλό μας, εἶναι πιθανὸν ἡ ιδέα ν' ἀνοίξε ἀπλῶς τὰ φτερά της ἀπ' τὴν ἀνάγκη νὰ δεῖ τὸ φῶς καὶ τὴ ζωὴ. Ἡ ζωὴ εἶναι τόσο ὠραία ποὺ ἀκόμα κι ἡ ιδέα τοῦ θανάτου χρειάζεται πρῶτα νὰ ἔρθῃ στὴ ζωὴ, καὶ μετὰ νὰ ἐκπληρωθεῖ.

Ἀρχίζεις νὰ μὲ καταλαβαίνεις, ἀναγνώστη· διάβασε
τώρα τὸ ἐπόμενο κεφάλαιο.

Στις 10 Μαρτίου σὲ ὅλα
τὰ ἐνημερωμένα βιβλιοπωλεῖα

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
GUTENBERG

www.gutenbergbooks.gr • facebook.com/gutenbergbooks